

Галина Лесная

Московський державний інститут міжнародних відносин

АСПЕКТ 'МОВА ПРОФЕСІЇ' У ВИКЛАДАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

В період становлення сучасної російської україністики в 90-і роки минулого століття визначилися два основні шляхи в системі викладання української мови як іноземної (*дали* – УМІ): перший – викладання мови в межах традиційної славистики, другий – включення української мови в загальну систему традиційної підготовки фахівців-міжнародників.

Перший шлях притаманний двом провідним російським університетам: Санкт-Петербурзькому державному університету та Московському державному університету ім. М. В. Ломоносова, в яких викладання української мови розпочато у 1993 році. В обох університетах українська мова долучалася до загальної системи викладання слов'янських мов на філологічних факультетах, а викладання предметів українознавчого циклу орієнтувалося на розроблені для інших слов'янських мов програми курсів.

Підготовка фахівців (зі знанням української мови) в галузі міжнародних відносин розпочалася у Московському державному інституті міжнародних відносин (МГИМО-Університеті) у 1996 році: спочатку за програмою третьої іноземної мови, пізніше – другої на факультеті міжнародних відносин. Зараз УМІ вивчають ще студенти факультету міжнародної журналістики, а також магістранти спільної з Інститутом міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Шевченка російсько-української магістратури.

З 1997 до 2001 р. УМІ викладали в Дипломатичній академії МЗС Росії, з 1998 р. викладають у Московському державному лінгвістичному університеті, з 2003 р. – у Російському державному гуманітарному університеті (РДГУ), а також у багатьох університетах за межами російських столиць.

Загалом у сучасних умовах напрямок «міжнародні відносини» є найбільш поширеним у тих університетах Росії, які характеризуються високим рівнем викладання іноземних мов. Специфіка навчання таких фахівців полягає у тому, що, на відміну від традиційної філологічної підготовки, студенти-міжнародники вивчають не цикл предметів, а один курс під назвою «Практичний курс іноземної мови».

Курси усіх 53 мов, що викладають у МГИМО-Університеті, спрямовані на підготовку таких спеціалістів-міжнародників, які були б здатні в умовах сучасного ринку праці виконувати професійну діяльність на якісно високому рівні. Однак здійснюється ця підготовка при значно меншому, ніж у філологів, аудиторному навантаженні.

Українська мова як іноземна у підготовці спеціалістів-міжнародників – це цілий комплекс дисциплін, що включає в себе:

- основний курс;
- спеціальні курси: суспільно-політичний переклад та спецкурс «Офіційне листування та дипломатичні документи».

Обсяг засвоюваного студентами матеріалу визначають аудиторним навантаженням: він більший, якщо іноземна мова є основною (або першою) мовою навчання, і значно менший, якщо мова є другою або третьою (але, наприклад, вивчається за програмою другої).

Оскільки основним принципом навчання студентів є принцип професійної спрямованості, випускник університету повинен оволодіти такими конкретними видами майбутньої професійної діяльності:

- контакти з українськими колегами в усній і письмовій формі;
- інформаційно-аналітична робота з носіями інформації українською мовою;
- перекладацька робота в усній та письмовій формі;
- обізнаність у зовнішній та внутрішній політиці Росії й України, а також у політиці в галузі економіки, науки, техніки та культури.

Досягненню цієї мети служить підбір лінгвістичного та екстралінгвістичного матеріалу для засвоєння та формування певних навичок та вмінь.

У повному обсязі мовну підготовку майбутніх міжнародників здійснює один фахівець, що уособлює водночас лінгвіста, літературознавця, історика, культуролога, політолога, спеціаліста-міжнародника, соціолога і т. і.

Також сьогодні важливою стороною процесу навчання є факт привабливості для студента самого процесу вивчення тієї чи іншої мови. І тут ані матеріальне забезпечення (точніше, його відсутність), ані розробленість методики викладання української мови як іноземної (що знаходиться на початковій стадії) не дають україністові жодних шансів витримати порівняння з викладачами інших іноземних мов.

Найслабшим ланцюгом процесу вивчення української мови як іноземної у російських університетах довгий час була, а в певному сенсі і зараз є, відсутність підручників, які відповідали б сучасним вимогам викладання. Починаючи з другого року навчання, не існує жодного підручника, який можна було б використати в повному обсязі для студентів-росіян. Адже ті, що написані для українських студентів, є для них занадто складними і можуть бути використані лише частково. Немає навчальних фільмів для студентів, мало матеріалів, які можна було б використати для роботи у мультимедійному класі.

Всі ці обставини автор враховувала, коли приступила до роботи над двома підручниками з української мови, написаними для рівнів А1 та А1-А2 і виданими у 2010 році [1; 2]. Загальною настановою в розподілі навчального матеріалу в обох підручниках є передусім попередження помилкового перенесення форм вживання рідної мови на мову, що вивчається (тобто інтерференції на фонетичному, граматичному та лексичному рівнях) та використання позитивного перенесення навичок вживання російської мови.

На початковому рівні навчання явище близькоспорідненості української та російської мов є сприятливим фактором процесу вивчення УМІ. Близькість матеріальної бази морфем, набору граматичних категорій і частин мови, схожість основних правил побудови словосполучень та речень на рівні А1 допомагають пришвидшити процес вивчення УМІ. На рівні виживання (А1), а частково і на рівні елементарного володіння (А2), російські студенти, у порівнянні зі студентами з інших країн світу, набагато швидше оволодівають навчальним матеріалом. Однак паралельно відмінності на всіх мовних рівнях уповільнюють та ускладнюють процес вивчення УМІ. Замість легкості у вивченні мови, що зазвичай супроводжує перші заняття, приходиться усвідомлення складності багатьох мовних явищ, що зумовлені тією ж близькоспорідненістю. Сильна інтерференція призводить до того, що навіть після незначної перерви у заняттях (наприклад, під час канікул) виникає потреба у повторному засвоєнні (саме засвоєнні, а не повторенні) багатьох вивчених тем.

Найбільш складними мовними явищами у процесі вивчення УМІ для російських студентів є:

- система відмінювання іменників: IV відміни, варіанти відмінкових закінчень, кличний відмінок, чергування в основах;

- чергування при дієвідмінюванні, синтетична форма майбутнього часу, утворення дієприкметників;
- відмінювання деяких розрядів займенників: присвійних, означальних, вказівних і неозначених;
- відмінювання кількісних числівників.

Значно ускладнюють процес вивчення УМІ рухомий наголос, відмінності у роді іменників у двох мовах та міжмовна омонімія.

Зазначені чинники зумовили структуру згаданих підручників та окремих уроків у них. Кожен підручник складається зі «Вступного фонетичного курсу» та «Основного курсу». Основний лексичний матеріал зі «Вступного фонетичного курсу» в уроках «Основного курсу» повторюється й активізується. Цей лексичний матеріал входить у словники у кінці уроків. На початку кожного уроку подані фонетичні та лексичні теми. Починаючи з 6 уроку, у «Вступний фонетичний курс» поступово вводяться ті елементи граматики, які необхідні для побудови простих фраз. Також до складу уроків поступово вводяться прості діалоги та тексти, що розвивають комунікативні навички.

Хоча до аспекту 'мова професії', виходячи з Мовних рівнів Ради Європи, студенти приступають на рівні B2, у підручниках практично з самого початку – з 3 уроку – в діалогах подається проста лексика, що пов'язана з майбутньою професією студентів. І діалоги, і прості художні тексти у «Вступному фонетичному курсі» скеровані на розвиток комунікативних навичок.

У кожен урок «Основного курсу» входить граматичний матеріал, основні та додаткові тексти, а також система вправ, більшість з яких спрямована на формування комунікативних навичок. Граматичний матеріал і вправи до нього зазвичай подаються на основі знайомої лексики. Основні тексти в уроках супроводжуються лексичним аналізом, що враховує особливості викладання близькоспоріднених слов'янських мов. Матеріал, підібраний до основних текстів та вправ, укладено так, щоб скеровувати увагу студентів на особливості лексики, що вживається в текстах.

Крім того, активізації кожного нового елемента української мови та запобіганню інтерференційного впливу рідної мови слугують рубрики «Запам'ятайте» (у першому підручнику) і «Зверніть увагу» (у другому). В них увага студентів спрямовується на найбільш важливі та складні мовні явища, тут також подані міжмовні омоніми та часто вживані фразеологічні звороти.

У рубриках «Це важливо» подано короткі відомості з історії української мови, а також пояснено ті лінгвістичні терміни, знання яких необхідно для повноцінного вивчення мови. Оскільки підручники скеровані на початкову підготовку студентів гуманітарних факультетів кількох спеціальностей, тим студентам, які не є філологами, така інформація необхідна.

Цими ж міркуваннями зумовлена наявність в уроках додаткових текстів, які разом із словниками до них призначені для збільшення словникового запасу учнів та формування у них навичок самостійного читання. Такі тексти розраховані не тільки на самостійну роботу студентів, їхнім завданням є формування у них широкого уявлення про країну мови, що вивчається, її звичаї, традиції та культуру. Тексти включають як уривки із творів класичної, так і сучасної української літератури, інколи адаптовані. Для того, щоб краще зрозуміти прочитане, деякі слова у словниках до додаткових текстів (і в початкових уроках) подаються у тих граматичних формах, в яких вони вживаються у текстах. Таку ж мету має рубрика «Це цікаво» («Цікаво знати» у другому підручнику): в ній містяться коментарі про побут та традиції українців.

Такі тексти і пояснення до них важливі ще й тому, що сучасний студент не завжди має час та можливість використовувати фонди спеціалізованих бібліотек іноземної літератури. В тих творах, які розміщені в Інтернеті, на жаль, багато помилок, а в текстах, на відміну від підручника, відсутній наголос, засвоєння якого на початковому рівні вивчення української мови є одним із найскладніших аспектів процесу навчання.

Виробити й закріпити фонетичні та інтонаційні навички усного мовлення допомагає «Колекція мультимедійних матеріалів», що знаходиться на порталі МГІМО-Університету. Вона містить тексти й діалоги із «Вступного фонетичного курсу» та основні й додаткові тексти з «Основного курсу». Також для роботи у мультимедійному класі автор використовує «Каталог мультимедійних матеріалів», в який входять документальні та художні фільми.

Матеріал обох підручників апробований на заняттях з УМІ на факультетах та відділеннях міжнародних відносин у Дипломатичній академії МЗС Росії, МГІМО-Університеті МЗС Росії та РДГУ.

У роботі над підручниками автор використала також власний досвід паралельного викладання української та польської мов, досвід викладання української мови у групі, що паралельно з українською

вивчала польську мову, а також досвід викладання української мови іноземним студентам, для яких рідними були чеська, іспанська та японська мови. Опрацюванню методики викладання української мови у російськомовній аудиторії та апробації навчальних матеріалів також допомогла спільна робота автора з колегами із МГИМО-Університету над «Практичним курсом польської мови» [3].

Глибоке переконання автора полягає у тому, що весь комплекс навчальних матеріалів: підручник, «Колекція мультимедійних матеріалів», укладений автором «Каталог мультимедійних матеріалів», – повинні працювати на те, щоб підготувати студента до майбутньої професійної діяльності. Тому в самому підручнику граматичний та лексичний матеріал дібраний так, щоб навіть прості діалоги та перші тексти скеровували студента у цьому напрямку. В той же час підбір екстралінгвістичного матеріалу спрямований на розширення знань студента та його бажання працювати самостійно. Маючи таке підґрунтя, цей принцип треба розвивати далі на рівнях В1-В2, розробку яких автор планує продовжити у наступному підручнику.

-
1. Лесная Г. М. Учебник украинского языка. Уровень А1 / Г. М. Лесная.– М.: МГИМО, 2010. – 120 с.
 2. Лесная Г. М. Украинский язык для стран СНГ : учебник / Г. М. Лесная. – М., 2010. – 368 с.
 3. Кротовская Я. А. Практический курс польского языка. Базовый учебник / Я. А. Кротовская, Л. Г. Кашкуревич, Г. М. Лесная, Н. В. Селиванова . – М.: АСТ: Восток-Запад, 2005. – 559 с.